

Filozofická fakulta MU

Křesťanství

seminární práce

Vznik a vývoj
puritanismu

Jana Virágová, 6.5.2005 Brno

Období vzniku

V období reformace šestnáctého století vznikl dvojí druh evangelických církví: luterské církve (augsburského vyznání) a kalvínské (reformované) církve. Obě měly společný základ, přesto se ale v něčem lišily, což vedlo k jejich poněkud odlišnému vývoji. Z církví, které vznikly pod vlivem švýcarské reformace, prošly zvláštním vývojem církev ve Velké Británii a v Severní Americe. Po reformaci se hlavní církví v Anglii stalo anglikánství a ve Skotsku, kde bylo zavedeno dle ženevského vzoru presbyterní zřízení, reformovaná církev.

Definice a vývoj

Slovo „puritán“ se poprvé objevilo kolem r. 1560 jako posměšná nadávka, která byla užívána konzervativními kruhy v anglikánské církvi pro její kritiky nebo pro ty, kteří si „the Church of England“ přáli „purifikovat“, očistit (z lat. puritas = čistota, ryzost).

Puritánům se nelíbilo, že angličtí králové zvyšovali svou moc nad biskupy a církvi a stále více zasahovali do církevního života. „Z toho důvodu vzplanul velký boj o čistotu církevního zřízení.“¹ Po vzoru skotské církve chtěli zpočátku očistit jenom bohoslužby od všeho, co odporuje Písmu a co anglikánská církev zachovávala (používání snubních prstenů, nošení komže duchovenstvem atd.), tedy zavést apoštolskou čistotu přísnou kázní a přísným svěcením neděle. Odmítali „papeženecké rituály“², jakými pro ně byly kříž při křtu, poklek při přijímání, užívání varhan. Tvrdili, že Bible je úplným vodítkem pro církevní život, a že se nemají přidávat žádné další obřady než ty, které jsou v Písmu. Později se však zaměřili především na odstranění biskupského zřízení a královské svrchovanosti nad církvi. Jejich heslem bylo:

¹ Štěpán Šoltész, *Dějiny křesťanské církve*, Praha: Kalich 1990, s. 13.

² Kenneth O. Morgan, *Dějiny Británie*, Praha: NLN 1999, s. 242.

*„Auctoritas scripturarum, simplicita ministerii, puritas ecclesiarum primarum et optimarum“, nebo-li „Autorita písma, prostota služby duchovní, čistota církví prvních a nejlepších“.*³

Puritánské hnutí se rozrostlo do té míry, že se k němu brzy hlásila téměř jedna třetina anglikánů. R. 1567 se konstitovali jako zvláštní církve podle švýcarského vzoru s presbyterním zřízením, s církevní autonomií, odděleně od státu.

Konec 16. a začátek 17. století, období vlády Alžběty I., se vyznačoval represemi vůči puritánům, kteří se často zachraňovali útekem a emigrací do jiných zemí, zvláště do Severní Ameriky, kde hledali náboženskou svobodu.

Puritáni si cenili vzdělání, a proto záhy získali vlivné posty na univerzitách. Puritáni jako Peter Wentworth prosazovali v parlamentu demokratické principy jako je svoboda projevu. Těšili se přitom ochraně canterburského arcibiskupa Grindala. Pro Alžbětu však puritánství znamenalo hrozbu. V r. 1583 nahradila Grindala protipuritánsky zaměřeným Whitgiftem. Následovala poprava čtyř puritánů a desítky jich skončilo ve vězení. Puritáni ostře vystupovali proti divadlu, tanci a světské zábavě a Alžbětu, jakožto hlavu církve, neuznávali.

Puritáni odmítali tzv. „alžbětinskou dohodu“ z roku 1559, která obsahovala příliš velké ústupky katolické církvi, než jaké byli ochotni tolerovat.

William Perkins, který představoval umírněné křídlo alžbětinského puritanismu, prohlásil: *„Že se necítí volně kvůli některým aspektům Knihy společných modliteb (jako je*

³ <http://www.granosalis.cz/article.php?sid=2610>, 7.5.2005.

například klečení při přijímání večeře Páně), ale že je jeho víra v podřízení se oprávněným autoritám dostatečně silná na to, aby toto pochybení překonala"⁴. Perkins hledal reformu v prohloubení osobního a duchovního života a pastorační péče. Tato jeho „politika“ se rozšířila mezi puritány, když „museli čelit nemožnosti změnit alžbětinskou dohodu“.⁵ Začali se věnovat pastorační péči a spiritualitě, což přineslo důsledky pro Anglii, ale i pro Nový svět.

Počátkem sedmnáctého století se puritáni snaží přijmout základní formy a praktiky Knihy modliteb, ale doplňují je svými vlastními bohoslužbami, kázáními a modlitebními shromažďováními.

V sedmnáctém století se puritáni začali štěpit na presbyteriány, kteří hlásali demokratickou volbu církevních představitelů (presbyterianismus) a independenty, kteří požadovali nezávislost a autonomii jednotlivých obcí (kongregacionalismus, od lat. congregatio = sdružení).

Král Karel I. (1625 - 49) se spolu s canterburským arcibiskupem Williamem Laudem snažil prosadit způsoby tzv. „Vysoké církve“. Laudovy náboženské požadavky byly pro puritány nepřijatelné, ale ti, kteří s nimi nesouhlasili, měli volbu vystěhovat se. Laud hlásal, že „Římská církev je církev pravá, třebaže zkažená“.⁶

V r. 1637 chtěli presbyteriánskému Skotsku vnutit Knihu společných modliteb z r. 1559. To vyprovokovalo opozici. Začala občanská válka (1642 - 46) mezi Karlem a parlamentem. Nakonec zvítězil parlament, který dal popravit Lauda a později

⁴ Tony Lane, *Dějiny křesťanského myšlení*, Praha: Návrat domů 1996, s.180.

⁵ Ibid., s.180.

⁶ Kenneth O. Morgan, *Dějiny Británie*, Praha: NLN 1999, s. 283.

i Karla. Od této doby nechtěli puritáni přijmout nic jiného než radikální změny.

R. 1646 byl zrušen episkopát, katedrály (přeměnily se v kazatelská střediska nebo se využívaly k světským účelům jako například kasárna či vězení), církevní soudy, Kniha modliteb či Kalendář.

Skotové chtěli, aby se anglikánská církev proměnila do podoby skotské církve. K tomu vytvořil parlament Westminsterské shromáždění, které se scházelo v letech 1643 - 1649. Cílem bylo uzákonit jednu společnou státní presbyteriánskou církev pro celé Britské ostrovy. Westminsterské vyznání mělo nahradit Třicet devět článků. Toto nové vyznání byl mnohem delší dokument a umírněný kalvinismus Třiceti devíti článků v něm ustoupil mnohem přísnějšímu kalvinismu, který se ale v mnoha směrech lišil od učení Kalvína samotného. *„Britský kalvinismus sedmnáctého století pohlížel na osobní spasení jako možné pro všechny věřící, ale jako na něco vzdáleného od spasitelné víry. To znamená, že je to možné a může se to stát obvyklým pro ty, kdo mají spasitelnou víru, že jim chybí ujištění o spasení“.*⁷

Puritánskou teologii ovládala představa úmluvy nebo smlouvy mezi Bohem a jeho vyvolenými. V puritánském myšlení hrálo hlavní roli několik typů úmluvy. Např.: Úmluva skutků (Covenant of Works) tvrdila, že Bůh přislíbil Adamovi a jeho potomstvu věčný život, pokud budou dodržovat mravní zákon. Poté, co Adam tuto úmluvu porušil, Bůh učinil novou Úmluvu milosti s Abrahamem. Tato Úmluva milosti (Covenant of Grace) vyžaduje aktivní víru a jako taková zmírňuje učení o predestinaci. Ačkoliv si Bůh stále vybírá vyvolené, vztah se

⁷ Tony Lane, *Dějiny křesťanského myšlení*, Praha: Návrat domů 1996, s. 183.

stává smlouvou, v níž je potrestání za hříchy právně správná reakce vůči neposlušnosti.

Westministerské vyznání nakonec nebylo anglikánskou církví přijato, ale bylo přijímáno anglicky mluvícími reformovanými sbory. (Skotská církev je v r. 1647 přijala místo dřívějšího Skotského vyznání.)

Presbyteriánství bylo sice zavedeno parlamentem, ale autorita parlamentu závisela na armádě, která porazila krále. V armádě převažovali nezávislí (independenti), kteří věřili v autonomii místní církve. Každý místní sbor měl mít svobodu ve správě svých vlastních záležitostí. Když se vůdce armády, Oliver Cromwell, který patřil k nezávislým, stal lordem protektorem, upřednostňoval toto uspořádání. Nástupem O. Cromwella k moci byl presbyterianismus „nahrazen“ kongregacionalismem.

Cromwell, „na svou dobu tolerantní a osvícený člověk“⁸, jmenoval výbor porotců složený z třiceti osmi členů (mimo jiné byl jeho členem i John Owen, independent, zastánce učení o „omezeném usmíření“⁹), který zahrnoval presbyteriány, nezávislé a baptisty, duchovní i laiky. Tento výbor posuzoval schopnosti kandidátů sloužit ve farnostech. Každá farnost měla mít Božího evangelikálního služebníka - ať už je presbyterián, nezávislý nebo baptista.

Zatímco římské katolictví nebo popření Trojice tolerováno nebylo, existovala větší tolerance než předtím. Tento systém pokračoval až do obnovení monarchie r. 1660, návratem Karla II., který hodlal obnovit anglikánskou církev, avšak

⁸ Tony Lane, *Dějiny křesťanského myšlení*, Praha: Návrat domů 1996, s. 184.

⁹ John Owen hlásal, že kříž dává možnost všem, aby byli spaseni. Dosáhnutí spasení ale nikomu nezaručuje. Naopak učení o omezeném spasení dělá spasení vyvolených jistým.

s reformami, jež by se postaraly o to, aby byla přijatelná i pro většinu umírněných puritánů. Vydal prozatímní ustanovení (Worcester House Declaration), jimiž se moc i autonomie biskupů oslabovala a v nichž se spornější obřady a obraty z Knihy modliteb prohlašovaly za nepovinné.

Následoval však odpor dogmatické anglikánské většiny v Kavalírském parlamentu i puritánských vůdců, kteří vedli kampaň proti tolerančním snahám. „Karel se úsilí o široce tolerantní církve vzdal a schválil zákon o jednotě (Act of Uniformity), jež obnovoval církve starou a kněžím ukládal řadu přísných závazků”.¹⁰

Shromáždění puritánů byla zakázána a na dva tisíce jejich duchovních bylo vyhnáno ze svých sborů.

Tolerančním aktem z r. 1689 se dostalo Anglii náboženské svobody. Anglikánská církev zůstala státní církví a puritánům bylo povoleno založit vlastní církve. Tehdy vznikla v Anglii presbyterni a kongregační církve.

Dokud v Anglii trvaly náboženské boje, prchali puritáni za hranice. Nejvíce do Holandska. V roce 1607, za vlády Jakuba I., pod vedením Johna Robinsona a Williama Brewstera odcházejí do Leydenu v Holandsku, které se díky Kalvínovu učení stalo útočištěm mnoha uprchlých protestantů a židů. V r. 1620 se skupina 101 pasažérů (pilgrim fathers), pod vedením Williama Bradforda na lodi Mayflower (Konvalinka), rozhodla vydat na plavbu přes Atlantik. V Massachusettském zálivu založili Plymouthskou osadu. Následně byla založena ještě osada, ze které vznikl později stát Connecticut, a která byla považována za nejortodoxnější. Dodnes je v Connecticut vliv puritánství zcela patrný. „Lidé jsou zde velmi prostí, žijí v typických,

¹⁰ Kenneth O. Morgan, *Dějiny Británie*, Praha: NLN 1999, s. 298.

dřevěných domech. Auta se zde nezamykají, i když stojí opuštěně uprostřed přírodních parků. Alkohol se zde prakticky nepije a na náměstí každého městečka je několik protestantských kostelů. Vystavení byt' jen fotografie obnaženého ženského těla by vzbudilo všeobecné pozdvižení a pohoršení".¹¹

Do ústavy nových severoamerických států byla zahrnuta náboženská svoboda pro všechna vyznání. Vzorem pro tyto státy se stala Pensylvánie, založená Williamem Pennem, kde na základě náboženské svobody a presbyterního zřízení církve vzniklo demokratické státní zřízení a byla provedena odluka církve od státu. Pensylvánská ústava se stala roku 1776 vzorem ústavy Spojených států severoamerických. První dodatek Ústavy USA je o svobodě náboženského vyznání.

Počátkem 18. století, pozvolna došlo k úpadku a sekularizaci puritánského hnutí. Puritáni se dostali do dvou krajních poloh. Jedním byl náboženský fanatismus a druhým náboženský liberalismus. Náboženský liberalismus se projevil v přijetí tzv. „poloviční smlouvy“ (Half Way Covenant, 1557 - 1662), která dovolovala přijímat do církve neobrácené lidi a rodičům dovolovala křtít své ještě nevěřící děti.

Fanatismus lze spatřovat v zaujetí v boji proti ďáblu a v „hledání původce zla“, což vyvrcholilo čarodějnickým procesem v Salemu. (V r. 1692 do Nové Anglie připlula indická otrokyně Tituba, vyznavačka kultu woodoo. Byla vypravěčkou příběhů s obsahem černé magie. Soustředila kolem sebe kroužek mladých dívek, u kterých se jí dostalo sluchu. Během několika seancí se psychika dívek začala měnit. Dívky se chovaly divně. „Bez zjevného důvodu křičely, štěkaly, plazily se po zemi a šubaly

¹¹George B. Tindall - David E. Shi, *Dějiny států USA*, Praha: NLN 1994, s. 27.

sebou v křeči."¹² Přivolaný lékař označil jejich chování za posedlost a za viníka označil Titubu a další dvě ženy. Během úředního výslechu Tituby dívky upadaly do křečových záchvatů. Tituba se k čarodějnictví přiznala a označila mnoho dalších lidí, kteří se na obřadech podílely. Poté její svědectví potvrdily i „posedlé“ dívky. Vězení se přeplnila obviněnými, včetně dětí, devatenáct lidí bylo pověšeno.)

Puritán Jonathan Edwards považoval puritánské kongregace za zesvětštělé. Proto „považoval za rozumné snažit se odstrašit lidi od pekla“.¹³ Věřil, že „pouze naturalistický popis pekelných muk a nebeských slastí může mezi členy jeho kongregace vzkřísit duchovní žár“.¹⁴

Anglický metodista Georg Whitefield ostře napadal mrtvá kázání místních kazatelů, které nazýval „lenivými ovčáky a hloupými psy“¹⁵, před kterými varoval církve.

První Velké americké probuzení bylo v nemalé míře umožněno učením puritánů o úloze Ducha svatého v životě církve. Puritáni rovněž věřili ve zjevení Boží slávy v církvi posledních dnů. Byli plni očekávání „konečného probuzení“ . V probuzení šlo o návrat těch, jejichž život nábožensky ochladl, resp. o obrácení nevěřících dětí prvních osadníků.

Vlivem probuzení mezi lety 1740-1742 vstoupilo do církví až 50 000 lidí z celkového počtu 300 000 obyvatel Nové Anglie. Puritánské hnutí se v této době rozštěpilo a nakonec definitivně zaniklo. Puritánští pastoři byli často propuštěni nebo opuštěni a jejich věřící se nově zformovali do baptistických, presbyteriánských a metodistických církví.

¹² George B. Tindall - David E. Shi, *Dějiny států USA*, Praha: NLN 1994, s.48.

¹³ *Ibid.*, s.55.

¹⁴ *Ibid.*, s.55.

¹⁵ *Ibid.*, s.55.

Některé znaky puritánů

Puritáni věřili v predestinaci. Věřili, že spásu nemůže ovlivnit jen samotná víra v Ježíše Krista a účast na svátostech. „Člověk si nemůže vybrat, zda bude spasen, neboť to je privilegium samotného Boha. Jen Boží suverenita určuje spásu. Vybírá si ty, kdo budou zachráněni a ty, jimž se dostane Boží neodolatelné milosti“.¹⁶

Puritáni rozlišovali mezi „ospravedlněním“ (justification), neboli darem Boží milosti, jehož se dostalo vyvoleným, a mezi „stavem posvěcující milosti“ (sanctification), svatým chováním, které se u jednotlivce objevilo jako následek toho, že byl spasen.

Kladli důraz na všeobecné kněžství věřících. Požadovali, aby se jejich členové snažili co nejhlouběji pochopit poselství Písma. K tomu měla přispět soukromá denní četba Písma, společné domácí pobožnosti a týdenní biblické hodiny.

V kázáních se kladl důraz na přednosti sousedské laskavosti a dobročinnosti. Žili prostým stylem života.

Puritáni si byli vědomi důležitosti vzdělání. Založili dvě nejznámější americké univerzity: Harvard (1636) a Yale (1701). (Později k nim přibyly: presbyteriánský Princetown (1745), anglikánská Kolumbijská universita (1754), baptistický Brownův seminář (1764).)

Dle pozdějších měřítek byli považováni za pruderní a bigotní. Tento jejich popis jako lidí, nepřátelských vůči všemu potěšení, je ale poněkud zkreslený. Zvláště příslušníci vyšší třídy nosili pestré oblečení, poslouchali světskou hudbu a pili alkohol.

¹⁶ Štěpán Šoltész, *Dějiny křesťanské církve*, Praha: Kalich 1990, s.15.

Opilství se však přísně trestalo. Kdo byl opakovaně přistižen v podnapilém stavu, byl nucen nosit na šatu písmeno „D“ (drunker - pijan).

Puritáni zastávali klasický patriarchální pohled na rodinu. Věřili, že „užívání manželského lože má svůj základ v lidské povaze“¹⁷. Kdo opakovaně odmítal poskytnout svému partnerovi tuto úlevu, mohl být vyobcován z církve.

V Nové Anglii zesílila rodinná pouta a vesnický život se stal soudržnějším než ve Velké Británii.

¹⁷ George B. Tindall - David E. Shi, *Dějiny států USA*, Praha: NLN 1994, s.44.

Seznam použité literatury:

Kryveljov, I. A., *Dějiny náboženství I*, Praha: Mladá fronta 1981.

Lane, Tony, *Dějiny křesťanského myšlení*, Praha: Návrat domů 1996.

Morgan, Kenneth O., *Dějiny Británie*, Praha: NLN 1999.

Raková, Svatava, *Dobrodruzi, puritáni a Indiáni. Angličané v Novém světě*, Praha: Libri 1998.

Šoltész, Štěpán, *Dějiny křesťanské církve*, Praha: Kalich 1990.

Tindall, George B. – Shi, David E., *Dějiny států USA*, Praha: NLN 1994.

<http://www.granosalis.cz/article.php?sid=2610> , 7.5.2005.